

DIAKON

19/2022

ROCZNIK
INSTYTUTU LITURGII, MUZYKI I SZTUKI SAKRALNEJ

WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO UNIWERSYTETU OPOLSKIEGO

© Copyright by Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego
Uniwersytetu Opolskiego

ISSN 1730-6353

Wydaje: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego
ul. Kard. B. Kominka 1a, 45-032 Opole, tel./fax 77 44 11 502
e-mail: rwwt@uni.opole.pl

Druk: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża
ul Katedralna 8a, 45-007 Opole, tel. 77 453 94 93
e-mail: sekretariat@wydawnictwo.opole.pl

Spis treści

Od Redakcji	3
-----------------------	---

In memoriam

MAREK MARCZEWSKI Biskup Teofil Wilski (1935–2022)	9
--	---

KS. DK. JAROSŁAW DUSZAK Ks. prof. Helmut Jan Sobeczko (1939–2021)	12
--	----

MAREK MARCZEWSKI Promotor kształcenia kandydatów do diakonatu stałego	17
--	----

KS. DK. WALDEMAR ROZYNKOWSKI Przyjaciel i orędownik diakonów stałych	21
---	----

KS. DK. ALBERT KARKOSZ Trzy okoliczności...	25
--	----

KS. DK. MAREK CZOGALIK Babickie wątki w życiu Księdza Profesora	27
--	----

KS. DK. JERZY DEMSKI Wierzmy, że pamięta o nas	33
---	----

Materiały i opracowania Studies

KS. HELMUT J. SOBECZKO Dziesięć lat posługi diakona stałego w diecezji opolskiej	37
---	----

MAREK MARCZEWSKI Znaczenie wprowadzenia diakonatu stałego dla Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce	45
KS. DK. WALDEMAR ROZYNKOWSKI Nieodkryte dziedzictwo – o obecności diakonów w historii Kościoła w Polsce. Zarys problematyki badawczej	61
KS. DK. MAREK CZOGALIK Śladami kultu i pamięci, czyli o patrociniach św. Wawrzyńca w diecezji opolskiej	75
KS. DK. ADAM RUNIEWICZ Posługa miłości – <i>Caritas</i> . W świetle <i>Wytycznych Konferencji Episkopatu Polski dotyczących formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce</i> . . .	93
KS. DK. ANDRZEJ WOŁODŹKO Medialny obraz diakona stałego w środkach przekazu	105
CYPRIAN TKACZ Posługa liturgiczna diakona w Kościołach wschodnich	111
KS. DK. JERZY DEMSKI Świadectwo o działalności misyjnej diakona stałego na terenie Kazachstanu, w Administraturze Apostolskiej Atyrau	127
KS. DK. KRZYSZTOF MAINKA Diakonat stały w Niemczech. Formacja i posługa na podstawie własnego doświadczenia w Archidiecezji Paderborn	131

Świadectwa Testimonies

KS. DK. RYSZARD SWOBODA Dziękuję Bogu za dar diakonatu	149
---	-----

Recenzje i omówienia

Reviews

MAREK MARCZEWSKI

Gerhard Lohfink, *Tajemnica Galilejczyka. Nocna rozmowa o Jezusie z Nazaretu*, Kielce: Wydawnictwo Jedność 2021, s. 296 155

MAREK MARCZEWSKI

Benedykt XVI, *Świadkowie Pana. Twórcy pierwotnego Kościoła*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2021, s. 160. 159

MARCZEWSKI MAREK

Jan Chryzostom, *Katechezy chrzcielne*, Kraków: Wydawnictwo M 2021, 216 s. 163

Wydarzenia

Events

KS. DK. WALDEMAR ROZYNKOWSKI

Adwentowy dzień skupienia diakonów stałych. Jasna Góra 27 XI 2021 r. 169

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

Spotkanie osób odpowiedzialnych za diakonat stały. Gniezno 7 grudnia 2021 r. 173

KS. PRZEMYSŁAW SEŃ

Wielkopostny dzień skupienia dla diakonów stałych i kandydatów do diakonatu stałego. Opole 2 kwietnia 2022 r. 177

KS. DK. WALDEMAR ROZYNKOWSKI
Toruń

Nieodkryte dziedzictwo – o obecności diakonów w historii Kościoła w Polsce

Zarys problematyki badawczej

Wstęp

Nie mam wątpliwości, że ślady obecności dziedzictwa diakonów w Polsce możemy śledzić od początków chrześcijaństwa w naszym kraju. Działo się tak przede wszystkim za sprawą celebrowanej liturgii, gdyż to przecież w niej wspominano wyniesionych na ołtarze świętych diakonów. Poza tym nad Wisłą pojawili się sami diakoni, czyli duchowni, którzy otrzymali święcenia w stopniu diakonatu. Początkowo przybywali oni z zewnątrz, ale po pewnym czasie były już zapewne rodzime powołania. I nawet jeżeli przyjmowali oni później święcenia kapłańskie, to jednak naturalnie pozostawiali także pewien ślad powołania diakona.

Tematem niniejszego artykułu jest ukazanie wybranych przejawów kultu i pamięci o diakonach, które spotykamy na ziemiach polskich. Odwołamy się szczególnie do postaci trzech diakonów: św. Wincentego, św. Wawrzyńca oraz św. Szczepana. Jestem przekonany, że jest to nieodkryte, a jeszcze bardziej nie-nazwane dziedzictwo. Wydaje się, że obecność diakonów stałych może stać się, a właściwie już się staje, ważnym impulsem w odkrywaniu tego dziedzictwa.

1. W liturgii

Najstarszych śladów kultu diakonów na obszarze dzisiejszej Polski należy poszukiwać w liturgii. Myślimy tu przede wszystkim o kalendarzach liturgicznych. Już w średniowiecznych kalendarzach, które spotykamy zarówno w diecezjach,

jak i w środowiskach zakonnych spotykamy obchody ich liturgiczne: 22 stycznia – św. Wincentego, 10 sierpnia – św. Wawrzyńca, a 26 grudnia – św. Szczepana. Ten ostatni wspominany był także 3 sierpnia, gdyż tego dnia przywoływano wydarzenie odnalezienia relikwii św. Szczepana¹.

Od średniowiecza wspominano w liturgii świętych diakonów na obszarze Śląska. Obchody św. Wincentego celebrowano początkowo jako święto nakazane *festum fiori* z IX lekcjami, a od XV w. w najwyższym potrójnym rycie *triplex*. Święty ten został ogłoszony współpatronem katedry i całej diecezji oraz głównym patronem kapituły katedralnej. Wspomnienie św. Wawrzyńca od średniowiecza obchodzono w tej diecezji jako święto nakazane, poprzedzone wigilią oraz postem, a także posiadało ono oktawę. Podobnie wspomnienie św. Szczepana było w diecezji wrocławskiej świętem nakazanym, obchodzonym w najwyższym rycie, *triplex*, z oktawą².

2. Relikwie

Dotychczasowy stan badań nad relikwiami świętych diakonów jest bardzo skromny. Możemy jednak jednoznacznie stwierdzić, że znajdowały się one na ziemiach polskich od średniowiecza. Wydaje się, że najwięcej było relikwii św. Wawrzyńca. Odwołajmy się do kilku przykładów.

Doczesne szczątki św. Wawrzyńca spotkamy w Płocku, i to prawdopodobnie już w XI w.³ Poza tym otaczano je kultem także w: Gorzowie⁴, Krakowie (w kościołach: katedralnym – miała się tam znajdować część głowy męczennika, św. Barbary, Bożego Ciała, św. Floriana) oraz w podkrakowskiej Mogile⁵.

Relikwie trzech diakonów: św. Szczepana, św. Wawrzyńca oraz św. Wincentego znajdowały się, być może już od średniowiecza, w kościele klasztorным sióstr norbertanek, obecnie świątyni parafialnej w Strzelnie⁶.

¹ Zob.: H. WĄSOWICZ, *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2013, s. 601, 618, 629.

² H.J. SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej według przedtrydenckiego Liber Ordinarius z 1563 roku*, Opole 1993, s. 144–145; E. MATEJA, *Śląski kalendarz liturgiczny świętych. Geneza i rozwój do czasu reformy papieża Piusa X*, Opole 2006, s. 30, 35, 65–66, 90–91; F. WOLNIK, *Służba Boża w rudzkim opactwie cystersów*, Opole 2006, s. 74.

³ Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Płockie zapiski o cudach z r. 1148*, „Kwartalnik Historyczny” 44 (1930), s. 342, 345.

⁴ E. RYMAR, *Biskupi – mnisi – reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamieńskiej*, Szczecin 2002, s. 282.

⁵ J. RAJMAN, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 227; M. MAĆKOWIAK, *Piotr Hiacynt Pruszczy o krakowskich relikwiach*, w: E. PIWOWARCZYK, R.M. ZAWADZKI (red.), *Kult świętych w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2003, s. 22.

⁶ L. ŁBIK, *Kolekcja relikwii z kujawskiego Strzelna*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu” 5 (2000), s. 119–120.

Relikwie św. Szczepana były czczone w opactwie norbertanów w podwrocławskim Ołbinie⁷. Około 1140 r. rękę św. Szczepana przekazała do rodzinnego klasztoru benedyktynów w Zwiefalten wdowa po Bolesławie Krzywoustym – Salomea⁸.

3. Patroni obiektów sakralnych

O świętych myślano przede wszystkim jako o patronach. Jednym z elementów tego zjawiska stał się ich patronat nad obiektami sakralnymi. Rzeczywistość ta została nazwana pojęciami: patrocinium lub wezwanie. Zauważmy, że patronat świętych nie ogniskował się tylko na świątyni, ale również na wspólnocie, która się w niej gromadziła, a więc patron świątyni parafialnej był patronem całej wspólnoty parafialnej, a szerzej: świętym orędownikiem wszystkich, którzy przebywali w miejscu, któremu on patronował. Poniżej odwołam się do kilku rodzajów obiektów sakralnych, którym patronowali święci diakoni.

Brakuje wyczerpujących ustaleń co do liczby kościołów noszących wezwanie świętych diakonów. Dysponujemy tylko wybranymi przykładami. Pomimo fragmentaryczności badań możemy stwierdzić, że świątynie noszące wezwanie świętych diakonów były wznoszone najczęściej już w średniowieczu.

3.1. Patron katedry

W jednym przypadku świętego diakona spotykamy jako patrona, a dokładnie: jako drugorzędnego drugiego współpatrona kościoła katedralnego. Mamy tu na myśli św. Wincentego, który otaczał opieką świątynię katedralną we Wrocławiu. Jego obecność została odnotowana m.in. w statucie kapituły katedralnej z 1411 r. Dodajmy, że głównym patronem wrocławskiej katedry był św. Jan Chrzciciel, natomiast pierwszym drugorzędnym patronem był św. Jan Ewangelista⁹.

---

⁷ M. STARNAWSKA, *Świętych życie po życiu. Relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2008, s. 80.

⁸ K. SZCZEPKOWSKA-NALIWAJEK, *Relikwiarze średniowiecznej Europy od IV do początku XVI wieku. Geneza, treści, styl i techniki wykonania*, Warszawa 1996, s. 36; M. STARNAWSKA, *Świętych życie po życiu*, s. 65, 73.

⁹ H.J. SOBECZKO, *Liturgia katedry*, s. 138–145; A. WITKOWSKA, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 194–195.

3.2. Patronat nad świątyniami parafialnymi

Widać wyraźnie, że najbardziej popularnym patronem był św. Wawrzyniec¹⁰. Odwołajmy się do przykładu średniowiecznej diecezji chełmińskiej. Patronat św. Wawrzyńca spotykamy nad 7 świątyniami parafialnymi: Bierzgłowo, Bursztynowo, Kiełpiny, Kijewo Królewskie, Pokrzydowo, Rożental oraz Ryńsk. Dodajmy, że w granicach tej diecezji było wtedy 117 parafii, niestety aż dla 14 świątyń parafialnych nie znamy wezwań¹¹.

Patronat św. Szczepana i św. Wincentego nad kościołami parafialnymi był na pewno znacznie rzadszy. Zagadnienie to oczekuje na swoje szczegółowe zainteresowanie. W przypadku patronatu św. Szczepana jedną z najstarszych świątyń parafialnych oddanych pod opiekę św. Szczepana był kościół w Krakowie. Świątynia została wzniesiona w XII lub w pierwszej połowie XIII w.¹²

Odwołajmy się do wyników badań Stanisława Litaka. W świetle jego ustaleń około 1772 r. w Polsce (łącznie ze Śląskiem) liczba kościołów parafialnych noszących wezwania świętych diakonów przedstawiała się następująco: św. Szczepan – 7 kościołów parafialnych, św. Wawrzyniec – 166 kościołów parafialnych, św. Wincenty – 6 kościołów parafialnych¹³.

3.3. Patronat nad świątyniami klasztorными

Święci diakoni patronowali także świątyniom klasztorным. Odwołamy się do zestawień, które spotykamy w pracy przywoływanego już Stanisława Litaka. W świetle jego badań około 1772 r. w Polsce (łącznie ze Śląskiem) w środowisku zakonów męskich patronat diakonów przedstawiał się następująco: św. Szczepan – 4 świątynie, św. Wawrzyniec – 12 świątyń, św. Wincenty – 1 świątynia¹⁴. W sumie na 1260 wezwań kościołów zakonów męskich w 17 przypadkach spotykamy świętych diakonów jako patronów¹⁵.

Pośród wezwań kościołów zakonów żeńskich tylko w 2 miastach spotykamy patronat diakonów, a dokładnie: św. Wincentego. Dotyczyło to kościołów klasztornych we Lwowie oraz w Wilnie¹⁶.

---

¹⁰ Zob. ogólną charakterystykę wezwań: W. ROZYNEKOWSKI, *O najstarszych przejawach kultu św. Wawrzyńca w Polsce*, „Diakon” 12–13 (2015–2016), s. 59–60.

¹¹ W. ROZYNEKOWSKI, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w diecezji chełmińskiej w czasach panowania zakonu krzyżackiego*, Toruń 2000, s. 180–186.

¹² J. RAJMAN, *Średniowieczne*, s. 74.

¹³ S. LITAK, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, s. 560, 562.

¹⁴ *Tamże*, s. 144, 146, 583–584.

¹⁵ *Tamże*, s. 146.

¹⁶ *Tamże*, s. 587.

3.4. Patronat nad świątyniami filialnymi oraz samodzielными kaplicami publicznymi

Kolejną grupę obiektów sakralnych, którym patronowali diakoni, stanowią świątynie filialne. Spotykamy je od średniowiecza. Wydaje się, że w znacznym stopniu były one ulokowane na przedmieściach i dotyczyły to przede wszystkim patronatu św. Wawrzyńca. W granicach państwa zakonu krzyżackiego w Prusach święty ten patronował obiektom na przedmieściach: Golubia, Nowego Miasta Lubawskiego oraz Starego Miasta Torunia¹⁷.

Odwołajmy się jeszcze raz do ustaleń Stanisława Litaka. Około 1772 r. w Polsce (łącznie ze Śląskiem) spotykamy: 88 kościołów filialnych i kaplic publicznych pod patronatem św. Wawrzyńca, w 4 przypadkach w tych miejscach spotykamy św. Wincentego, a tylko 1 raz – św. Szczepana¹⁸.

4. Patron ulic

Patronat świętych nad obiektami sakralnymi wychodził poza mury świątyń. Ilustrują to bardzo dobrze nazwy ulic (traktów), które w miastach spotykamy w sąsiedztwie kościołów. Bardzo częstym zjawiskiem było nadawanie nazw ulic pochodzących właśnie od patronów położonych w ich pobliżu świątyń. W przypadku odniesień do świętych diakonów zjawisko to wymaga szczególnych badań.

Odwołajmy się do dwóch przykładów. W księdze szosu Starego Miasta oraz przedmieść staromiejskich Torunia z 1394 r. spotykamy odniesienia topograficzne, w których odwoływano się do świątyni św. Wawrzyńca, a dokładnie: do jej patrona¹⁹. I tak, jest mowa o obszarze (ulicy, trakcie): *By sinte Lorencz an dem tore*²⁰; *Circa sanctum Laurencium*²¹. Drugi przykład dotyczy Gniezna. Przy kościele św. Wawrzyńca spotykamy ulicę św. Wawrzyńca.

---

¹⁷ W. ROZYNKOWSKI, *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006, s. 144.

¹⁸ S. LITAK, *Kościół łaciński*, s. 137–138.

¹⁹ K. MIKULSKI, *Kwartal św. Wawrzyńca (Przedmieście Chełmińskie) – sieć drożna i osadnictwo przed połową XVII wieku w świetle źródeł historycznych*, w: J. CHUDZIAKOWA (red.), *Toruń średniowieczny i nowożytny*, Toruń 2011, s. 12–13, 17.

²⁰ *Księga szosu i wykaz obciążeń mieszkańców Starego Miasta Torunia z lat 1394–1435*, K. MIKULSKI, J. TANDECKI, A. CZACHAROWSKI (wyd.), Toruń 2002, s. 68.

²¹ *Tamże*, s. 79.

5. Patron miejscowości

Patronat świętych obejmuje swoim zasięgiem także całe miejscowości. Tak przecież należy interpretować ich przedstawienia na pieczęciach czy w herbach miast. Warto więc postawić pytanie o obecność świętych diakonów właśnie w tych miejscach.

Świętego Wawrzyńca spotykamy go w herbie Wojnicza. Dodajmy, że święty ten jest patronem świątyni parafialnej, której początki sięgają przełomu XI i XII w.²² Postać męczennika znajduje się także w herbie Sępólna Krajeńskiego²³. Nie znamy genezy patronatu św. Wawrzyńca nad miastem. Dodajmy, że kościół parafialny, czyli główna świątynia w tej miejscowości, jest pod wezwaniem św. Bartłomieja. Nie możemy jednak wykluczyć, że istniał wcześniej obiekt sakralny, któremu patronował św. Wawrzyniec.

Od 2007 r. św. Wawrzyniec jest orędownikiem miasta Wodzisław Śląski. Geneza tego patronatu nie jest związana z obecnością obiektu sakralnego pod jego wezwaniem. Mieszkańcy miasta przypisują mu wstawiennictwo przed strachem kataklizmu w XVI w.²⁴

Św. Wawrzyniec jest także patronem Karpacza. Geneza jego patronatu związana jest z obecnością kaplicy pod wezwaniem świętego męczennika na Śnieżce. Geneza tego obiektu sięga drugiej połowy XVII w.²⁵

6. Toponimia

Interesującym źródłem historycznym są nazwy miejscowe, czyli tzw. toponimia. Dla naszych rozważań szczególnie ważna jest relacja między szeroko pojętym kultem świętych w Kościele a nazwami miejscowości lub ich części, i to zarówno w odniesieniu do miast (osiedla), jak i wsi (kolonie, osady, przysiółki). Zjawisko to zostało określone mianem hagiotoponimii.

Odwołajmy się do zestawień uczynionych w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Jest to wyjątkowa publikacja słownikowa, składająca się z 15 tomów, wydawanych w latach 1880–1902. Spotykamy w niej spis i w wielu przypadkach podstawowe dane historyczne o wielu miejscowościach z terenów, które obejmowała I Rzeczpospolita.

---

²² H. SEROKA, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 102; P. GOŁDYN, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008, s. 149–150.

²³ *Tamże*, s. 148–148.

²⁴ <https://wodzislaw-slaski.pl/celebrowalismy-dzien-swietego-wawrzynca> (2.02.2022).

²⁵ <https://www.karpacz.pl/patron-karpacza> (2.02.2022).

Wydaje się, że możemy założyć, że jednym z przejawów popularności kultu świętych diakonów w Polsce było także i to, że od ich imion tworzono nazwy miejscowości lub ich części. Oczywiście, trzeba przyjąć, że w konkretnych przypadkach opieramy się tylko na przypuszczeniach, które trudno będzie jednoznacznie udowodnić. Przywołajmy kilka przykładów:

- od imienia Wawrzyniec mogą pochodzić nazwy miejscowości: Wawrzeńców, Wawrzeńczyce, Wawrzka, Wawrzkowizna, Wawrzonki, Wawrzonkowizna, Wawrzonkowo, Wawrzyńców, Wawrzyniec, Wawrzynowo oraz Wawrzyszew²⁶;
- od imienia Szczepan mogą pochodzić nazwy miejscowości: Szczepanki, Szczepankowo, Szczepanów, Szczepanowice, Szczepanowo, Szczepkowo²⁷,
- od imienia Wincenty mogą pochodzić nazwy miejscowości: Wincentów, Wincentówka, Wincentowo, Wincenty, Wincentynów²⁸.

U ujścia rzeczki Raby do Wisły położona była miejscowość Święty Wawrzyniec²⁹. Jedna z dzielnic Opola nosi nazwę Szczepanowice, natomiast w Poznaniu spotykamy dzielnicę Szczepanowo. Jedną z najbardziej znanych i historycznych miejscowości odwołujących nas w swojej nazwie do św. Szczepana to miejscowość Szczepanowo, miejsce pochodzenia św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Mówimy przecież często o św. Stanisławie ze Szczepanowa. Ciekawą rzeczywistość spotykamy w diecezji toruńskiej. W miejscowości parafialnej Szczepanki spotykamy kościół parafialny pod wezwaniem św. Wawrzyńca³⁰.

7. Patron ludzi (imiona)

Patronat diakonów możemy rozpatrywać także w kontekście nadawanych imion. Przypomnijmy, że chrześcijaństwo było jednym z głównych źródeł, z którego przez wieki je czerpano. Pod względem pochodzenia były to głównie imiona przejęte z Pisma Świętego oraz imiona świętych męczenników i wyznawców, przede wszystkim z okresu pierwszych wieków chrześcijaństwa³¹.

---

²⁶ *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 13, Warszawa 1893, s. 149–152.

²⁷ *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, Warszawa 1890, s. 839–847.

²⁸ *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 13, Warszawa 1893, s. 544–546.

²⁹ J. RAJMAN, *Średniowieczne*, s. 153.

³⁰ K. PORĘBSKA (oprac.), *Słownik historyczno-geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu*, Wrocław i in. 1971, s. 125; W. ROZYNKOWSKI, *Omnes Sancti et Sanctae Dei*, s. 116.

³¹ Zob.: W. ROZYNKOWSKI, *Omnes Sancti et Sanctae Dei*, s. 241 i nn.

Od średniowiecza wśród nadawanych imion spotykamy także takie, które nasze spojrzenie kierują w stronę diakonów. Dla przykładu: imiona Wawrzyniec oraz Szczepan spotykamy wśród rycerstwa małopolskiego w czasach panowania Bolesława Wstydlivego (1243–1279)³². Imię Wincenty nosił Kadłubek – jeden z najbardziej znanych kronikarzy polskich³³.

Św. Wincenty był także patronem bł. ks. Stefana Wincentego Frelichowskiego, kapłana i męczennika. Dodajmy, że urodził się on 22 stycznia 1913 r. w Chełmży, a więc w dzień obchodów liturgicznych diakona. Dodajmy, że to drugie imię tak bardzo przylgnęło do późniejszego błogosławionego, że w rodzinie oraz wśród znajomych i przyjaciół często nazywano go Wickiem. Tego imienia używał także on sam w korespondencji obozowej podczas wojny³⁴.

Trzeba nadmienić, że odwołanie do św. Szczepana spotykamy także czasami w historiach osób, które noszą imię Stefan. Przywołajmy postać bł. prymasa Stefana Wyszyńskiego. Prymas wypowiedział się sam na temat genezy swojego imienia. 2 sierpnia 1972 r. wspominał tak: „Pytałem kiedyś mojego ojca, dlaczego dano mi imię Stefan. Odpowiedział: Bo urodziłeś się 3 sierpnia o trzeciej rano, a drugiego sierpnia jest świętego Stefana papieża, trzeciego – świętego Szczepana”³⁵. Jak już wspomniano, trzeciego sierpnia było wspomnienie odnalezienia relikwii św. Szczepana.

W swoich osobistych notatkach pod datą 3 sierpnia 1953 r. prymas zapisał tak: „Pierwszy męczennik św. Szczepan, którego przyniosłem sobie przez urodziny, wywiera na mnie zawsze bardzo silne wrażenie; bodaj obok św. Jana Chrzciciela jest to dla mnie najwyrazistsza postać Nowego Testamentu”³⁶.

Swojego patrona, św. Szczepana, przywołał prymas w *Zapiskach więziennych*, które są wyjątkowym echem trzyletniego jego uwięzienia. Pod datą 3 sierpnia 1955 r. (przebywał wtedy w Prudniku) prymas zapisał tak: „Dziękuję Ci, Ojcze, za mojego patrona, świętego Stefana, którego sobie przyniosłem. Może splamiłem imię jego, wślawione krwią męczeńską? Pragnę je ozdabiać dobrym życiem swoim i cierpieniem. Daj, Ojcze, łaskę, bym oglądał niebiosą otwartą, bym umiał modlić się za nieprzyjaciół. Święty Stefanie, pierwszy Męczenniku, mało dotąd przyniosłem Ci chwały; prosz Ojca mego życia, by odtąd z tego życia spływała jedynie chwała na Twoje imię; by już nie było takich, którzy gorszyliby się «ze Stefana»”³⁷.

---

³² A. BECKER, *Imiona świętych wśród rycerzy w czasach panowania Bolesława Wstydlivego*, w: E. PIWOWARCZYK, R.M. ZAWADZKI (red.), *Kult świętych w Polsce średniowiecznej*, s. 39–40.

³³ Zob. *Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek). Kronika Polska*, B. KÜRBIS (oprac.), Wrocław 1996.

³⁴ W. ROZYNEKOWSKI, *Co mi to da dla wieczności? O błogosławionym księdzu Stefanie Wincentym Frelichowskim (1913–1945)*, Pelplin 2021, s. 9–10.

³⁵ W. KACZOROWSKA, *Piękne życie. Nieznany Prymas Tysiąclecia*, Białystok 2020, s. 20.

³⁶ S. WYSZYŃSKI, *Pro memoria*, t. II: 1953, Warszawa 2017, s. 196.

³⁷ S. WYSZYŃSKI, *Zapiski więzienne*, Warszawa 2006, s. 238.

8. W sztuce

Kolejnym miejscem, w którym możemy od średniowiecza szukać świętych diakonów, są ich wyobrażenia w sztuce. Jest to temat bardzo szeroki i oczekujący na swoje szczegółowe oraz syntetyczne zainteresowanie.

Św. Szczepan w ikonografii przedstawiany jest najczęściej jako młodzieniec ubrany w tunikę lub dalmatykę, niekiedy także ze stulą. Jego głównym atrybutem są kamienie, symbol męczeństwa. Poza tym towarzyszą mu także inne symbole, np. gałązka palmowa oraz księga Ewangelii, trybularz czy wizja otwartego nieba³⁸.

Przykładowe przedstawienia św. Szczepana: statua z ok. XVIII w. w kościele św. Szczepana w Krakowie; statua z XVIII w. w kościele św. Szczepana w Mnichowie; obraz Bartłomieja Strobla *Ukamienowanie św. Szczepana* z ok. 1620 r. namalowany na blasze miedzianej, przechowywany w zbiorach Muzeum Narodowego w Poznaniu³⁹.

Św. Wawrzyniec w ikonografii przedstawiany jest jako młody mężczyzna w stroju diakona, w dalmatyce, zwykle z tonsurą. Głównym jego atrybutem jest żelazna krata, czyli narzędzie tortur. Inne symbole, które mu towarzyszą, to: księga lub zwój, krzyż, gałązka palmowa, kadzielnica oraz sakiewka⁴⁰.

Gotyckie wizerunki malarskie przedstawiające męczennika zachowały się m.in. w Strzelnikach na Śląsku oraz w Krzyżanowie na Pomorzu Wschodnim⁴¹. Postać św. Wawrzyńca spotykamy także na toruńskim dzwonie z kościoła św. Wawrzyńca z 1386 r.⁴² oraz w relikwiarzu z poznańskiej katedry z 1510 r.⁴³

Godnym uwagi jest to, że czasami w przedstawieniach spotykamy dwóch diakonów: św. Wawrzyńca oraz św. Szczepana. W kościele św. Jakuba w Węclawicach Starych w gotyckim tryptyku z 1477 r., dodajmy – pochodzącym z katedry na Wawelu, spotykamy w centralnym miejscu św. Mikołaja, natomiast po bokach umieszczono postacie św. Szczepana i św. Wawrzyńca⁴⁴. W średniowiecznym tryptyku Trójcy Świętej w katedrze na Wawelu na skrzydle przedstawiającym gru-

---

³⁸ A. KOŁTUNOWSKA, *Szczepan diakon*. 3. *Ikonografia*, w: E. GIGILEWICZ (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 18, Lublin 2013, kol. 1451.

³⁹ *Tamże*.

⁴⁰ J. PATYRA, *Wawrzyniec*, 2. *W ikonografii*, w: E. GIGILEWICZ (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Lublin 2014, kol. 296–297.

⁴¹ J. DOMASŁOWSKI, A. KARŁOWSKA-KAMZOWA, M. KORNECKI, H. MAŁKIEWICZÓWNA, *Gotyckie malarstwo ścienne w Polsce*, Poznań 1984, s. 219, 231.

⁴² W. ROZYNKOWSKI, *Dzwony średniowiecznego Torunia i ich funkcje w życiu miasta*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 51 (2003), nr 1, s. 52.

⁴³ K. SZCZEPKOWSKA-NALIWAJEK, *Relikwiarze średniowiecznej Europy*, s. 229, p. 128.

⁴⁴ R. KNAPIŃSKI, *Titulus ecclesiae. Ikonografia wezwań współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 439.

pę męczenników obok świętych: Floriana, Waclawa i Stanisława spotykamy świętych diakonów Szczepana i Wawrzyńca⁴⁵.

W monstrancji z ok. 1710 r., która obecnie znajduje się w kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Toruniu (pierwotnie zapewne była na wyposażeniu nieistniejącej świątyni św. Wawrzyńca) spotykamy niewielkie figury św. Wawrzyńca oraz św. Szczepana⁴⁶.

Św. Wincenty w ikonografii przedstawiany jest w szatach liturgicznych diakona; chodzi głównie o dalmatykę. Jego podstawowymi atrybutami są: koło młyńskie (kamień młyński), czyli narzędzie tortur, oraz kruki, które według legendy miały chronić ciało męczennika przed sępami; poza tym gałązka palmowa oraz księga Pisma Świętego⁴⁷.

Możemy założyć, że przedstawień św. Wincentego w naszym kraju jest najmniej. Należy ich poszukiwać przede wszystkim w obiektach sakralnych jemu poświęconych, ale zapewne nie wyłącznie. Obraz przedstawiający tegoż diakona, dodajmy – umieszczony w ołtarzu głównym, spotykamy z kościele parafialnym pod wezwaniem św. Wincentego w Krakowie-Pleszowie. Pochodzi on z ok. 1810 r.⁴⁸

9. Dzwony

Pośród miejsc, w których możemy poszukiwać odniesienia do świętych diakonów, spotykamy także dzwony. Te wyjątkowe przedmioty, związane bardzo mocno z obiektami sakralnymi, stały się także wyrazem oddania czci świętym. Każdy większy dzwon otrzymywał imię, które podkreślało jego wyjątkowość pośród przedmiotów, które towarzyszyły człowiekowi. Możemy założyć, że dzwony noszące imiona świętych diakonów znajdowały się przynajmniej w niektórych świątyniach, oddanych pod ich opiekę. Odwołajmy się do wybranego przykładu.

Dzwon poświęcony św. Wawrzyńcowi znajdował się w kościele na przedmieściach Torunia, któremu patronował tenże święty diakon. Świątynia nie przetrwała do naszych dni, gdyż została rozebrana w 1824 r. Dzwon jednak zachował się, gdyż został przeniesiony do świątyni pofranciszkańskiej⁴⁹. Z zacho-

---

⁴⁵ Tamże, s. 471.

⁴⁶ K. KLUCZWAJD, *Skarby kościoła mariackiego w Toruniu*, Toruń 2005, s. 60, 106.

⁴⁷ P. KOMAR, *Wincenty z Saragossy*, w: E. GIGILEWICZ (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 20, kol. 662.

⁴⁸ <https://parafiapleszow.pl/historia-parafii/> (5.02.2022).

⁴⁹ W. ROZYNKIOWSKI, *Rozwój sieci parafialnej w Toruniu od średniowiecza do czasów współczesnych*, w: J. KŁACZKOW, P. OLIŃSKI, W. ROZYNKOWSKI (red.), *Toruń – miasto wielu wyznań*, Toruń 2017, s. 19–20.

wanej inskrypcji wiemy, że dzwon nosi imię „św. Wawrzyniec” i został ulany w 1386 r., czytamy w niej bowiem: *ora pro nobis sancte laurenti anno domini m ccc lxxxvi*⁵⁰. Na dzwonie znajduje się charakterystyczny wizerunek św. Wawrzyńca z kratą w ręku.

10. W kazaniach i żywotach świętych

Tekstów o świętych diakonach należy poszukiwać także w zbiorach kazań oraz licznych zabytkach hagiograficznych, a dokładnie: żywotach świętych. W pierwszej grupie możemy się odwołać już do zabytków średniowiecznych. W tym momencie mamy na uwadze zbiór kazań autorstwa dominikanina Peregryna z Opoła (1260/1270– po 1333). Pośród jego kazań o świętych znajdujemy kazania na wspomnienia: św. Szczepana, św. Wincentego oraz św. Wawrzyńca⁵¹.

Nie brakuje tekstów o świętych diakonach w licznych zbiorach żywotów świętych. Odwołajmy się chociażby do prac autorstwa ks. Henryka Frosa i Franciszka Sowy⁵², czy bardzo popularnego w ostatnich latach opracowania autorstwa ks. Wincentego Zaleskiego⁵³. Interesującym byłoby w przyszłości porównanie zamieszczonych w licznych pracach biogramów diakonów – w czym są one podobne, a co je odróżnia.

11. W pismach ascetycznych i mistycznych

Kolejnym miejscem, w którym można szukać śladów dziedzictwa świętych diakonów, są różnego rodzaju teksty o charakterze ascetycznym i mistycznym. Odwołajmy się do przykładu objawień bł. Doroty z Mątów (1347–1394). Myślimy tu przede wszystkim o doznaniach duchowych bł. Doroty zawartych w *Księdze o świętach*. Zostały one spisane i zredagowane w latach 1397–1400 przez ks. Jana z Kwidzyna – kapłana krzyżackiego, jej spowiednika. Ich treścią są przygotowania bł. Doroty na obchody liturgiczne świąt: Pańskich, maryjnych i świętych Pańskich oraz wewnętrzne widzenia, które otrzymywała ona w te

---

⁵⁰ K.M. KOWALSKI, *Inskrypcje na dzwonach gotyckich w Prusach. Studium z epigrafiki kampanologicznej*, Gdańsk 2006, s. 205, 368.

⁵¹ *Peregryn z Opoła, Kazania de tempore i de sanctis*, J. WOLNY (red.), Kraków – Opole 2001, s. 354–359, 384–388, 518–522.

⁵² H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2007, s. 492–493, 521, 527; H. FROS, F. SOWA (oprac.), *Księga imion i świętych*, t. 5, Kraków 2004, kol. 381–384; t. 6, Kraków 2007, kol. 48–50, 159–160.

⁵³ W. ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1997, s. 49–50, 459–461, 813–815.

dni świąteczne od Boga. Błogosławiona doznawała łask m.in. we wspomnienie św. Szczepana⁵⁴.

12. W tradycji ludowej

Interesującym zagadnieniem jest badanie obecności świętych diakonów w tradycji i kulturze ludowej. Znanych jest chociażby wiele przysłów związanych ze świętem św. Wawrzyńca⁵⁵. Wymieńmy kilka przykładów odnoszących się do zniw, zbiorów, dojrzewania warzyw i owoców:

- „Na święty Wawrzyniec wolny przez pola gościniec”.
- „Na świętego Wawrzonka pierwsza jesionka”.
- „Święty Wawrzyniec każe z kosą przyjść”.
- „Święty Wawrzyniec każe iść do ogrodu po jabłka”.
- „Na święty Wawrzyniec – dostaje kapusta wieniec”.
- „Święty Wawrzyniec otwiera zwierzyńiec”.
- „Na święty Wawrzyniec – czas orać ozimiec”.
- „Na świętego Wawrzyńca – dostaje owoc rumieńca”.
- „Na świętego Wawrzyńca – idzie róża do wieńca”.
- „Święty Wawrzyniec – weźmie lata wieniec”⁵⁶.

W powiatach: lubawskim, toruńskim oraz tucholskim na spadające w sierpniu gwiazdy mówi się czasem, że są to łzy św. Wawrzyńca⁵⁷.

Z dniem wspomnienia św. Szczepana (26 grudnia) wiązały się przepowiednie pogody, np.: „Gdy na Szczepana błoto po kolanie, na Zmartwychwstanie wytaczaj sanie”; „Na Szczepana bywa błoto po kolana”; „Święty Szczepan zapowiada, jaka pogoda w styczniu wypada”. Z tym dniem łączono także w Polsce wiele zwyczajów. I tak, pierwszy dzień świąt Bożego Narodzenia spędzano w domu, wśród najbliższej rodziny. Drugi natomiast, czyli 26 grudnia, wypełniony był wizytami u rodziny i znajomych. Tego dnia po Mszy św. rzucano w kościele zboże na pamiątkę kamienowania św. Szczepana. Wieczór tego dnia nazywano szczodrym, gdyż służba dworska składała panom życzenia, a otrzymywała w zamian poczęstunek, a nawet prezenty. Po przyjęciu smarowano

⁵⁴ *Księga o świętach mistrza Jana z Kwidzyna. Objawienia błogosławionej Doroty z Mąków*, przeł. J. Wojtkowski, Olsztyn 2013, s. 190.

⁵⁵ Zob.: W. ŁĘGA, *Ziemia chełmińska*, Wrocław 1961, s. 199–200; H. BEJDA, *Święty Wawrzyniec. Nasz wielki patron*, Kraków 2016, s. 85 i nn.

⁵⁶ B. STELMACHOWSKA, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Gdynia 2016, s. 191–192.

⁵⁷ *Tamże*, s. 192.

miodem pułap i rzucono ziarno, co miało być zapowiedzią pomyślnych zbiorów w następnym roku⁵⁸.

Zakończenie

Tematem niniejszego artykułu było ukazanie możliwości badawczych nad dziedzictwem świętych diakonów, które jest wpisane w historię Kościoła w Polsce. Przywołane przejawy kultu oraz pamięci o św. Szczepanie, św. Wawrzyńcu oraz św. Wincentym to swoisty kwestionariusz badawczy, który można zastosować w badaniach nad dziedzictwem diakonów. Oczywiście, przywołane ślady to nie wszystkie miejsca, w których możemy śledzić odwołania do ich osób. Zachęcam do odkrywania przywołanej spuścizny. Jestem przekonany, że jej poznawanie wpisuje się dobrze w obecność i rozwój diakonatu stałego w Kościele w naszym kraju.

---

⁵⁸ W. ZALESKI, *Święci*, s. 815.